

ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ

УДК 330.567.28

Городняк І.В.,

кандидат соціологічних наук, доцент,
доцент кафедри маркетингу,

Львівський національний університет імені Івана Франка

Horodniak Iryna,

Ph.D. in Sociology,

Associate Professor, Associate Professor of Marketing Department,
Ivan Franko National University of Lviv

АНАЛІЗ ДОХОДІВ ТА ВИДАТКІВ ДОМОГОСПОДАРСТВ УКРАЇНИ

Городняк І.В. Аналіз доходів та видатків домогосподарств України. Стаття присвячена аналізу доходів та видатків домогосподарств в Україні. Розкрито суть домогосподарства як економічної категорії. Окреслено структуру доходів та видатків домогосподарств. Проаналізовано структуру та динаміку сукупних ресурсів та видатків домогосподарств України протягом 2010–2017 років. Визначено внутрішні та зовнішні чинники, що впливають на величину видатків домогосподарств. Окреслено динаміку та зміни у структурі споживчих та неспоживчих сукупних видатків вітчизняних домогосподарств. Детально окреслено структуру грошових видатків домогосподарств України за 2017 рік. Здійснено порівняльний аналіз структури споживчих видатків домогосподарств в Україні, ЄС, Білорусі та Казахстані. Обґрунтовано важливість удосконалення структури доходів та видатків вітчизняних домогосподарств.

Ключові слова: домогосподарство, споживання, доходи, видатки, споживчі видатки, неспоживчі видатки.

Городняк І.В. Анализ доходов и расходов домохозяйств Украины. Статья посвящена анализу доходов и расходов домохозяйств в Украине. Раскрыта суть домохозяйства как экономической категории. Определены структура доходов и расходов домохозяйств. Проанализированы структура и динамика совокупных ресурсов и расходов домохозяйств Украины на протяжении 2010–2017 годов. Определены внутренние и внешние факторы, влияющие на величину расходов домохозяйств. Определена динамика и изменения в структуре потребительских и непотребительских совокупных расходов отечественных домохозяйств. Подробно обозначена структура денежных расходов домохозяйств Украины в 2017 году. Осуществлен сравнительный анализ структуры потребительских расходов домохозяйств в Украине, ЕС, Беларуси и Казахстане. Обоснована важность усовершенствования структуры доходов и расходов отечественных домохозяйств.

Ключевые слова: домохозяйство, потребление, доходы, расходы, потребительские расходы, непотребительские расходы.

Horodniak Iryna. Analysis of income and expenditure of households in Ukraine. The article is devoted to the analysis of incomes and expenditures of households in Ukraine. The interaction is defined as a result of human activity, which occurs in the abundance of manifestations of mankind in the process of quarrel, of non-conductive and contemplative events. Expenditure on food aid is one of the key components of GDP, and, consequently, as a factor in determining the extent to which the national economy is determined to a certain extent. The essence of the household as an economic category is revealed. In modern society, the household is one of the most important market institutions, the significance of which is sufficiently large in the development of market relations. The income and expenditure structure of households is outlined. Household income is the total amount of money received by a person or family during a certain period. Household expenditures – a set of payments made by a household to ensure its livelihoods. The structure and dynamics of aggregate resources and expenditures of households of Ukraine during 2010–2017 years are analyzed. The internal and external factors influencing the amount of household expenditures are determined. Analysis of the structure of aggregate household incomes in Ukraine indicates a steady predominance of the share of wage earnings. The dynamics and changes in the structure of consumer and non-consumer aggregate expenditures of domestic households are outlined. During 2010–2017 Ukraine has a steady prevalence of consumer aggregate expenditures over non-expendable cumulative expenditures. A detailed outline of the structure of household expenditures for households in Ukraine for 2017. There is a gradual reduction of food and non-alcoholic beverages. There is a slight increase in expenditures on non-food products and services. A comparative analysis of the structure of household consumption expenditure in Ukraine, the

EU, Belarus and Kazakhstan has been carried out. The structure of household consumption in Ukraine continues to be imperfect. Household expenditures for food are extremely high compared to industrialized countries. The importance of improving the structure of incomes and expenditures of domestic households is substantiated.

Key words: household, consumption, revenues, expenditures, consumer expenditures, non-consumer expenditures.

Постановка проблеми. Споживання є результатом людської діяльності, що полягає у задоволенні зростаючих потреб людини в продуктах харчування, непродовольчих товарах і послугах. Споживчі видатки домогосподарств – одна з головних складових частин ВВП, а отже, і чинник, від якого певною мірою залежить стан національної економіки. Тому питання про те, що лежить в основі рішень домогосподарств під час визначення ними величин видатків на споживання, є однією з центральних економічних проблем. Очевидно, що найважливішим чинником, що зумовлює структуру видатків, є дохід. Якщо він зростає, то споживач готовий витратити більше.

У сучасному суспільстві домогосподарство є одним із найважливіших ринкових інститутів, значення яких є досить великим у розвитку ринкових відносин. Саме вони забезпечують необхідний рівень споживчого попиту, без якого неможливе функціонування ринкового механізму. Заощадження домогосподарств є джерелом накопичень і інвестицій, що дуже важливо в умовах економіки, що розвивається. Можливість домогосподарства налагоджувати сімейний бізнес сприяє не тільки зростанню особистого добробуту, але і розвитку ринкової економіки загалом.

Найважливішим показником добробуту населення є споживання домогосподарств, що повною мірою відображає основні тенденції ринкової трансформації вітчизняної економіки. На розвиток економіки країни значною мірою впливає особисте споживання, яке є найвагомішим компонентом ВВП і сукупного попиту. Тому аналіз доходів та видатків, зокрема споживчих видатків вітчизняних домогосподарств, є важливим та привертає увагу науковців.

Аналіз останніх досліджень і публікацій вказує на те, що вивченням споживання домогосподарств займалися зарубіжні та вітчизняні вчені, такі як: І. Альошина, Р. Блекуел, М. Ватаманюк, О. Донченко, Д. Енджел, А. Завісляк, О. Задоя, О. Зозульов, Р. Іванова, В. Ільїн, Т. Кізіма, Р. Колядюк, Ф. Котлер, А. Кудінова, Ж.-Ж. Ламбен, Е. Лібанова, В. Максимов, Д. Мейсон, С. Мочерний, В. Пилипенко, О. Прокopenко, І. Радіонова, Ю. Станкевич, А. Старостіна, В. Тарасенко, О. Шафалюк, Р. Шульга та ін.

Однак сучасні соціально-економічні умови функціонування українського суспільства зумовлюють необхідність постійного моніторингу та аналізу структури і динаміки доходів та видатків, зокрема споживчих видатків вітчизняних домогосподарств.

Метою статті є аналіз структури та динаміки доходів та видатків домогосподарств в Україні.

Вклад основного матеріалу дослідження. Домогосподарство зазвичай розглядають як економічний суб'єкт, що складається з одного і більшої кількості індивідів, які спільно здійснюють господарську діяльність і мають спільний бюджет. Домашнє господарство виступає, з одного боку, як основний суб'єкт економіки (група людей, що об'єднуються загальними завданнями, місцем проживання, бюджетом та сімейно-родинними зв'язками), а з іншого – як один із суб'єктів

економіки, який забезпечує її ресурсами і використовує отримані за них доходи для придбання товарів і послуг, які задовольняють матеріальні потреби людини.

У широкому розумінні домогосподарство розглядають як економічну макросистему, яка характеризується поняттями «індивід» та «сім'я», але при цьому не тотожна їм, оскільки може складатися як з одного індивіда, так і з кількох сімей. Натомість у вузькому розумінні домогосподарство включає в себе всю сукупність традиційних домашніх робіт із ведення господарства, таких як побутове обслуговування членів сім'ї, ведення підсобного господарства, домашнє натуральне виробництво [1, с. 5].

Одними з вагомих соціально-економічних показників розвитку країни є структура доходів і видатків домогосподарств. Дохід домогосподарства становить загальна сума грошей, які отримала особа або родина протягом певного періоду (як правило, за рік) та включає: 1. Заробітну плату. 2. Дохід від власності. 3. Дохід від підприємницької діяльності та самозайнятості. 4. Державні трансферти. 5. Дохід від продажу продукції та майна. 6. Грошові допомоги від родичів та інших осіб. 7. Дохід з інших джерел (спонсорство, спадок тощо).

Видатки домогосподарства – сукупність платежів, які здійснюються домогосподарством з метою забезпечення його життєдіяльності. Вони включають видатки на придбання продовольчих і непродовольчих товарів та оплату послуг, інвестиційні видатки, податки на доходи, майно та інші сплачені поточні трансферти. Основна частина видатків домогосподарств пов'язана з особистим споживанням.

На загальну величину видатків домогосподарств впливає низка чинників, які умовно можна поділити на внутрішні (величина сукупних грошових доходів домогосподарства; ступінь забезпечення його потреб за рахунок ведення натурального господарства; рівень організації та ведення бюджету домогосподарства; рівень матеріальних і духовних потреб членів домогосподарства) та зовнішні (рівень роздрібних цін на товари та послуги; обсяги державних дотацій; сума сплачених домогосподарством податків та інших обов'язкових платежів; рівень розвитку споживчого кредитування).

Сукупні ресурси домогосподарства складаються із загальних доходів, використаних заощаджень, приросту в обстежуваному періоді позик, кредитів, боргів, узятих домогосподарством, а також повернених домогосподарству боргів. Загальні доходи домогосподарства складаються із суми грошових та негрошових доходів.

Грошові доходи домогосподарства складаються з суми грошових та натуральних (у грошовій оцінці) надходжень, одержаних членами домогосподарства у вигляді оплати праці (за винятком прибуткового податку та обов'язкових відрахувань), доходів від підприємницької діяльності та самозайнятості, доходів від власності у вигляді відсотків, дивідендів, продажу акцій та інших цінних паперів, надходжень від продажу продукції особистого підсобного господарства та продуктів, отриманих у порядку самозаготівель, пенсій, стипендій, соціальної допомоги (пільг та субсидій готівкою на

оплату житлово-комунальних послуг, електроенергії та палива, компенсаційних виплат за невикористане право на санаторно-курортне лікування, за пільговий проїзд окремих категорій громадян тощо), грошової допомоги від родичів та інших осіб та інших грошових доходів.

Негрошові доходи домогосподарства включають вартість спожитої продукції, отриманої з особистого підсобного господарства (за винятком поточних видатків на її виробництво – видатків на насіння, посадковий матеріал, добрива, сільськогосподарський реманент, паливо, мастильні матеріали, худобу, птицю та бджіл, корми та медикаменти для худоби та птиці, на оплату транспортних, сільськогосподарських та інших послуг тощо), в порядку самозаготівель, вартість подарованих родичами та іншими особами продуктів харчування, алкогольних напоїв та тютюнових виробів, суми пільг та безготівкових субсидій на оплату житлово-комунальних послуг, електроенергії та палива, а також суму безготівкових пільг на оплату товарів та послуг з охорони здоров'я, туристичних послуг, путівок на бази відпочинку тощо, на оплату послуг транспорту та зв'язку [2, с. 357-358].

В Україні у 2017 році проживало 14 985,6 тис. домогосподарств. Серед них у міських поселеннях проживало 67,3% домогосподарств (у тому числі у великих містах – 39,3%, у малих містах – 28,0%) та у сільській місцевості – 32,7% домогосподарств. Середній розмір домогосподарства України становив 2,58 особи [2, с. 32].

Аналіз структури сукупних доходів домогосподарств України вказує на стабільне переважання частки доходів від оплати праці порівняно з іншими джерелами грошових доходів (таблиця 1). Близько чверті грошових доходів домогосподарств становлять пенсії, стипендії, соціальні допомоги (у 2017 р. вони становили 20,2%). Варто зазна-

чити, що частка негрошових доходів домогосподарств є незначною і у 2017 році вони становили 12,5% [3].

Сукупні видатки складаються з суми споживчих та неспоживчих сукупних видатків. Сукупні видатки включають фактично сплачені грошові видатки домогосподарства, вартість натуральних надходжень, суми пільг та безготівкових субсидій.

Споживчі сукупні видатки складаються з грошових видатків, а також вартості спожитих домогосподарством продовольчих товарів, отриманих з особистого підсобного господарства та в порядку самозаготівель або подарованих родичами та іншими особами, суми отриманих пільг та безготівкових субсидій на оплату житла, комунальних продуктів та послуг, суми пільг на оплату телефону, проїзду в транспорті, туристичних послуг, путівок на бази відпочинку тощо, на оплату ліків, вітамінів, інших аптекарських товарів, медичних послуг.

Неспоживчі сукупні видатки складаються з грошових та негрошових видатків домогосподарства на допомогу родичам та іншим особам; видатків на купівлю нерухомості, на капітальний ремонт, будівництво житла, на купівлю великої рогатої худоби, коней тощо, на придбання акцій, сертифікатів, валюти, вкладів до банківських установ, аліментів, податків (крім прибуткового), зборів, внесків та інших грошових платежів, використаних заощаджень, позик.

Грошові видатки складаються з суми споживчих та неспоживчих грошових видатків. Грошові видатки включають суми, фактично сплачені домогосподарством за відповідними статтями, і не враховують вартість натуральних надходжень, безготівкові пільги та субсидії.

Споживчі грошові видатки – це грошові видатки домогосподарства на купівлю продуктів харчування,

Таблиця 1

Структура сукупних ресурсів домогосподарств України [3]

	Роки							
	2010	2011	2012	2013	2014 ¹	2015 ¹	2016 ¹	2017 ¹
Сукупні ресурси в середньому за місяць у розрахунку на одне домогосподарство, грн	3481,0	3853,9	4144,5	4470,5	4563,3	5231,7	6238,8	8165,2
Структура сукупних ресурсів домогосподарств	Відсотки							
Грошові доходи	89,1	88,9	91,0	90,8	91,2	89,4	86,0	87,5
- оплата праці	47,6	48,9	50,8	50,6	48,8	47,2	46,7	52,4
- доходи від підприємницької діяльності та самозайнятості	6,1	4,6	4,1	4,1	5,2	5,5	5,2	4,4
- доходи від продажу сільськогосподарської продукції	3,4	3,1	2,8	2,8	3,2	3,4	2,9	3,0
- пенсії, стипендії, соціальні допомоги, надані готівкою	25,8	25,5	27,1	27,1	27,0	25,2	23,1	20,2
- грошова допомога від родичів, інших осіб та інші грошові доходи	6,2	6,8	6,2	6,2	7,0	8,1	8,1	7,5
Негрошові доходи	10,9	11,1	9,0	9,2	8,8	10,6	14,0	12,5
Вартість спожитої продукції, отриманої з особистого підсобного господарства та від самозаготівель	5,0	4,8	3,8	3,9	4,6	5,1	4,8	4,0
Пільги та субсидії безготівкові на оплату житлово-комунальних послуг, електроенергії, палива	0,6	0,6	0,6	0,4	0,4	1,3	4,7	4,7
Пільги безготівкові на оплату товарів і послуг з охорони здоров'я, туристичних послуг, путівок на бази відпочинку тощо, на оплату послуг транспорту, зв'язку	0,5	0,5	0,5	0,5	0,4	0,4	0,4	0,4
Інші надходження	4,8	5,2	4,1	4,4	3,4	3,8	4,1	3,4

(1 – без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та м. Севастополя)

Джерело: [3]

алкогольних та тютюнових виробів, товарів та послуг. Включаються всі видатки домогосподарств на ці цілі незалежно від місця їхнього здійснення, а також вартість товарів та харчування для домашніх тварин.

Неспоживчі грошові видатки – включають поточні видатки, пов'язані з веденням особистого підсобного господарства, грошову допомогу родичам та іншим особам, видатки на купівлю нерухомості, на будівництво та капітальний ремонт житла та господарських будівель, на купівлю великої рогатої худоби, коней та багаторічних насаджень, на придбання акцій, сертифікатів, валюти, приріст вкладів до банківських установ, аліменти, обов'язкові податки (крім прибуткового), збори та внески, а також інші грошові видатки [2, с. 60-361].

Аналіз споживчих видатків домогосподарств України впродовж 2010–2017 років вказує на стале переважання споживчих сукупних видатків над неспоживчими сукупними видатками (таблиця 2) [3].

Споживчі сукупні видатки вітчизняних домогосподарств у 2017 році становили 92,9%, а неспоживчі сукупні видатки – лише 7,1%. Зокрема, за останні роки можна простежити певну тенденцію до зростання частки споживчих сукупних видатків із 89,9% у 2010 році до 92,9% у 2017 році та відповідно зменшення частки неспоживчих сукупних видатків з 10,1% у 2010 році до 7,1% у 2017 році. Також слід відзначити постійне зростання видатків на оплату послуг житла, комунальних продуктів та послуг із 7,6% у 2010 році до 15,4% у 2017 році.

Слід відзначити поступове скорочення видатків на продукти харчування та безалкогольні напої (у 2017 році ці видатки скоротилися порівняно з попереднім роком на 1,9% та становили 47,9% видатків домогосподарств). Впродовж останніх років просте-

жується незначне зростання видатків на непродовольчі товари та послуги (у 2010 році – 34,9%, а у 2017 році – 41,9%). Серед непродовольчих товарів зросли видатки на житло, воду, електроенергію, газ та інші види палива з 9,2% у 2010 році до 17,0% у 2017 році (рисунк 1).

Зміни у структурі неспоживчих сукупних видатків вказують на скорочення видатків домогосподарств на купівлю нерухомості, будівництво, капітальний ремонт, вклади до банків тощо. Також слід відзначити скорочення частки видатків на продовольство за одночасного зростання видатків на житлово-комунальні послуги та енергоносії.

Незважаючи на зменшення частки споживчих продовольчих видатків, їхня питома вага у структурі загальних видатків українців залишається найвищою як серед країн ЄС, так і серед країн пострадянського простору. Серед досліджуваних пострадянських країн найбільша питома вага видатків на харчування у Казахстані – 46,0% та дещо менша у Білорусі – 39,0% (таблиця 3) [4].

Наведені дані вказують на те, що структура споживання домогосподарств в Україні продовжує залишатися недосконалою. Незважаючи на поступове зменшення видатків домогосподарств на продукти харчування, вони є вкрай високими порівняно з розвинутими країнами Європи. Зокрема, широко застосовувана в Японії класифікація умов життя споживачів, оцінюючи різні можливі обсяги продуктів харчування, так констатує частку їхніх видатків: на рівні 40% – як «маловтішне існування», на рівні 45% – як «існування, що дає змогу абияк підтримувати фізичне здоров'я», приблизно 50% – як «існування, яке ледве дає змогу підтримувати душу в тілі» [5, с. 52].

Висновки. Структура споживчих видатків вітчизняних домогосподарств як результат соціально-економічних процесів відбиває не лише низький рівень продуктивності

Таблиця 2

Структура сукупних видатків домогосподарств України

	Роки							
	2010	2011	2012	2013	2014 ¹	2015 ¹	2016 ¹	2017 ¹
Сукупні видатки в середньому за місяць у розрахунку на одне домогосподарство, грн.	3073,3	3458,0	3592,1	3820,3	4048,9	4952,0	5720,4	7139,4
Структура сукупних видатків домогосподарств	Відсотки							
Споживчі сукупні видатки	89,9	90,1	90,8	90,2	91,6	92,9	93,2	92,9
продукти харчування та безалкогольні напої	51,6	51,3	50,1	50,1	51,9	53,1	49,8	47,9
алкогольні напої, тютюнові вироби	3,4	3,4	3,5	3,5	3,4	3,3	2,9	3,1
непродовольчі товари та послуги	34,9	35,4	37,2	36,6	36,3	36,5	40,5	41,9
в тому числі								
одяг та взуття	6,0	5,7	6,1	5,9	6,0	5,7	5,6	5,5
житло, вода, електроенергія, газ та інші види палива	9,2	9,6	9,9	9,5	9,4	11,7	16,0	17,0
предмети домашнього вжитку, побутова техніка та поточне утримання житла	2,3	2,2	2,3	2,3	2,3	2,0	1,7	2,0
охорона здоров'я	3,2	3,2	3,4	3,4	3,6	3,7	4,2	3,8
транспорт	3,7	4,0	4,3	4,3	4,3	3,7	3,6	3,7
зв'язок	2,7	2,6	2,8	2,8	2,8	2,4	2,3	2,4
відпочинок і культура	1,8	1,9	2,0	2,1	1,8	1,5	1,4	1,6
освіта	1,3	1,3	1,3	1,2	1,1	1,1	1,0	1,1
ресторани та готелі	2,4	2,5	2,5	2,5	2,3	2,0	2,2	2,3
різні товари і послуги	2,3	2,4	2,6	2,6	2,7	2,7	2,5	2,5
Неспоживчі сукупні видатки	10,1	9,9	9,2	9,8	8,4	7,1	6,8	7,1
Довідково: оплата послуг житла, комунальних продуктів та послуг	7,6	8,0	8,3	8,0	8,1	10,2	14,7	15,4

(1 – без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та м. Севастополя)

Джерело: [3]

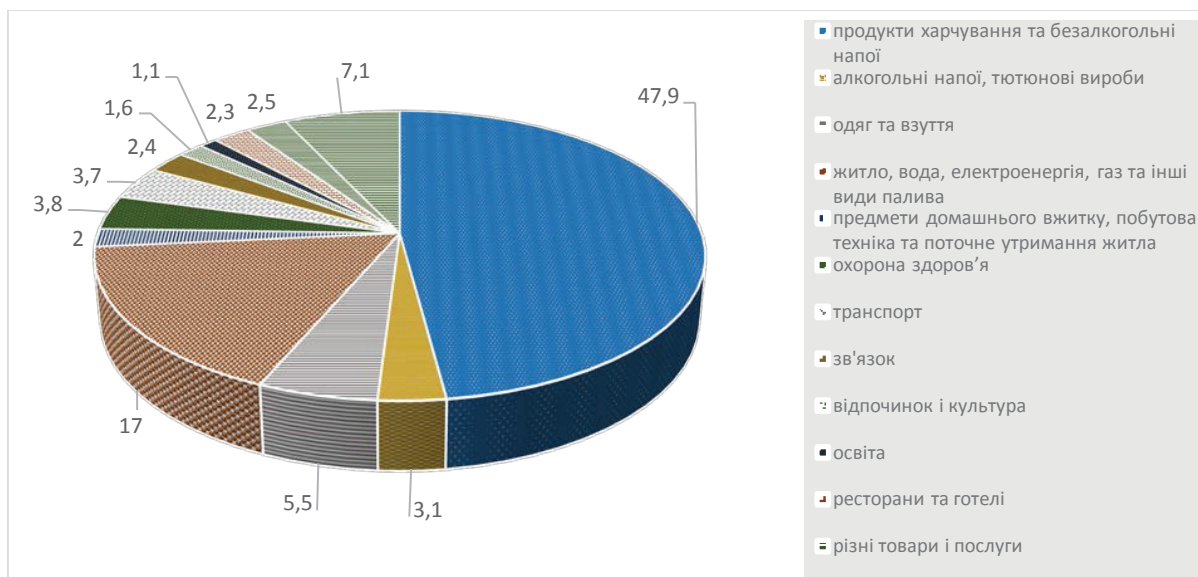

Рис. 1. Структура грошових видатків домогосподарств України у 2017 році, %

Джерело: побудовано за даними [3]

Таблиця 3

Структура споживчих видатків домогосподарств у окремих країнах світу у 2016 році, %

	Україна	ЄС	Білорусь	Казахстан
Споживчі видатки, всього	100	100	100	100
в тому числі:				
продукти харчування та безалкогольні напої	53,4	12,2	39,0	46,0
алкогольні напої, тютюнові вироби	3,1	3,9	3,3	1,9
одяг і взуття	6,0	4,9	7,9	11,2
житло, вода, електроенергія, газ та інші види палива	17,2	24,5	7,1	12,7
предмети домашнього вжитку, побутова техніка	1,8	5,5	6,0	5,8
охорона здоров'я	4,5	3,9	4,6	1,9
транспорт	3,9	12,9	14,6	7,9
зв'язок	2,5	2,5		3,7
відпочинок і культура	1,5	8,5	8,8	1,1
освіта	1,1	1,2		2,4
ресторани та готелі	2,4	8,6		25
різні товари і послуги	2,7	11,5	8,7	2,9

Джерело: [4]

праці, а й недоліки відносин розподілу, а саме: частка видатків на продукти харчування велика, а на блага, більшою мірою пов'язані з людським розвитком і підвищенням соціальної мобільності населення, – менша.

Більшість домогосподарств мають мінімальні можливості відволікати ресурси від задоволення поточних потреб для інвестування в накопичення людського капіталу. Вони вкрай вразливі до коливання власних реальних доходів, оскільки навіть відносно невелике

їхнє скорочення чи короткострокова перерва в активній трудовій діяльності можуть позбавити можливості задовольняти навіть базові потреби.

Удосконалення структури доходів (отримання в доходах підвищеної частки від оплати праці, дивідендів, процентів на вклади, від володіння власністю), розвитку споживчого ринку приведе до формування і зміцнення середнього класу, що для України на шляху до інтеграції в світову економіку є одним із найважливіших завдань.

Список використаних джерел:

1. Городняк І.В. Методологічні засади аналізу соціально-економічної сутності домогосподарств. *Економіка та суспільство*. 2016. № 6. С. 3-7. URL: <http://economyandsociety.in.ua> (дата звернення 20.02.2019).
2. Видатки і ресурси домогосподарств України у 2017 році. *Статистичний збірник*. Ч. 1. Київ. 2018. 380 с.
3. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення 15.11.2018).
4. Як виглядає структура споживчих витрат у домогосподарствах України та окремих країн світу. *Економічний дискусійний клуб*. URL: <http://edclub.com.ua/analitika/yak-vyglyadaye-struktura-spozhyvchyh-vytrat-u-domogospodarstvah-ukrayinu-ta-okremyh-krayin>. (дата звернення 20.02.2019).
5. Станкевич Ю.Ю. Характеристика споживчої поведінки вітчизняних домогосподарств. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія Економічні науки. 2014. Вип. 7. Ч. 1. С. 49-52.